

DE KONGELIGE SKIBES GRØNLANDSTOGTER I ÆLDRE TID

Af kaptajn *Ingvard Olsen*

I sidste halvdel af det 13. århundrede ramtes den af nordboerne skabte grønlandske koloni af mange uheld – havisen ved landets østkyst menes på den tid at være tiltaget i en tidligere ukendt grad, og i det 14. århundrede begyndte skrællingerne, som man kaldte eskimoerne, at anfælde kolonien og ødelagde i løbet af århundredets sidste halvdel hele Vesterbygden.

Havde landet således lidt meget både ved naturens ublidhed og fjendtlige anfald, blev tilstanden dog endnu værre, da kongemagten i århundredets slutning tiltog sig eneretten til at handle med indbyggerne. Herved udelukkede regeringen alle andre fra handelsforbindelse med Grønland, medens den selv – særlig senere hen, da urolige tider og pestagtige sygdomme hærgede Nordeuropa – forsømte landets besejling og indbyggernes forsyning med, hvad disse fra moderlandet behøvede til livets ophold. I 1410 skal, for sidste gang i et langt åremål, et skib være kommet hjem derfra, men derefter begynder mørket at brede sig over kolonien, og endnu så sent som i 1425, i Erik af Pommerns tid, indskærpedes forbudet imod besejling af landet.

Da de dansk-norske konger imidlertid, efter at den tidligere forbindelse i lang tid havde været afbrudt, ønskede at genfinde landet, dels for atter at sætte sig i besiddelse af dette, dels for over Grønland at søge en passage til Østens lande, var det naturligt, at hovedarbejdet herved blev udført af flåden, det vil sige af de kongelige skibe, og de første utvivlsomt sikre efterretninger om udsendelse af sådanne skibe til Grønland stammer fra tiden for de store verdensopdagelser.

Portugiserne, som i det 15. århundrede gennem infanten Henrik den Søfarende havde udrettet så meget i retning af at lægge verden åben ad søvejen, henvendte sig flere gange til kongen af Danmark om et samarbejde i henseende til opdagelsesrejser, formentlig fordi man også i Portugal håbede på over Nordens lande at finde søvejen til Indien, og på opfordring af Alfonso den Femtende udsendte Christian den Første omkring 1475 en ekspedition »for i Norden at søge nye øer og lande«.

Ekspeditionen bestod af flere skibe under kommando af admiralerne *Didrik Pining* og *Hans Pothorst*, som under Christian den Første og kong Hans spillede en fremtræ-

dende rolle; Pining blev senere lensmand på Island og i Finmarken samt befalingsmand på Vardøhus og var en af datidens berømteste søhænder.

Det lykkedes Pining og Pothorst trods de vældige ismasser at komme i land på Grønlands østkyst, formentlig i Angmagssalik-distriktet. De stødte her på eskimoer, med hvilke de først drev handel, men senere havde sammenstød med. Det siges, at de »på klippen Hvidsærk foran Grønland og beliggende imod Snefjælds Jøkel på Island ud imod havet har oprejst og lavet et stort sømærke for de grønlandske sørøveres skyld, som anfalder andre skibe med mange små både uden køl i store mængder, idet de overrasker dem«.

Til trods for det relativt gode resultat, der var opnået på dette togt, blev det dog uden betydning for fremtiden, sandsynligvis fordi de danske konger var optaget af kampe og stridigheder og stadig forbeholdt sig eneretten til besejlingen af disse egne.

Christian den Anden synes at have været den første, som for alvor tænkte på og arbejdede for Grønlands nye besejling, og det var formodentlig af hensyn hertil, at han i 1514 søgte paven om aflad for søfolk til en påtænkt rejse til ishavsegnene. Han fattede også i sommeren 1519 den plan at sende sin kendte flådefører *Søren Norby* ud med en mægtig flåde for at generobre byen Gardar i Grønlands Østerbygd og finde »vejen til Indien«, og Søren Norby erklærede sig også villig hertil og begyndte at klargøre skibe til togtet, som skulle påbegyndes i foråret 1521, men inden han kom afsted, rejste Sverige sig påny mod Danmark, og Søren Norby fik nok at gøre herhjemme.

Frederik den Anden påtænkte i 1568 at udsende *Jürgen Teigsen* til Grønland, men før afrejsen blev til noget, måtte de skibe, som skulle være stillet til Teigsens rådighed, anvendes i krigsøjemed. Også senere viste denne konge dog stor interesse for genopdagelsen af landet, bl. a. fordi han mente, at han herigennem kunne hævde Danmarks eneret til besejlingen af de nordlige have, hvilket havde særlig betydning for hævdelser af sundtolden, idet fremmede skibe søgte at omgå denne ved at drive handel på Rusland nord om Norge.

Kongen betænkte sig dog længe på grund af landets økonomiske vanskeligheder, men da den engelske opdagelsesrejsende, admiral Martin Frobisher, hvis anstrengelser gik ud på at finde en nordvestlig gennemfart til Indien, i 1578 havde været i land på Grønlands sydlige vestkyst, som han antog for at være fantasilandet Frisland, gik kongen stærkt ind for at finde det og støttedes heri af fædrelandssindede mænd, der betragtede det som en æressag for Danmark snarest muligt at generhverve det tabte land.

Kongen satte sig i forbindelse med skotten *James Allday*, som mente sig i stand til at føre en ekspedition til landet, idet han sagde, at han vidste besked med besejlingen af Grønland. Kongen antog ham derefter i sin tjeneste som skibshovedsmand, og i 1579 afsejlede han med 2 skibe nord om Island. Det viste sig dog herved, at det ikke var den gamle besejling, han var kendt med, idet de gamle kursforskrifter gik syd om Island.

I de sidste dage af august lykkedes det ham med sine 2 skibe gentagne gange at nå ind til østkysten, hvor han gik ganske tæt ind under landet, men en smal strimmel is hindrede til stadighed forbindelsen med landjorden; isen mindskedes dog mere og mere, men et par dages voldsom storm drev atter skibene tilsøs, og da nætterne blev lange og mørke, måtte han opgive videre forsøg og vendte tilbage med uforrettet sag. Der er næppe tvivl om, at han har været inde i egnen omkring Angmagssalik, og den tid på året, han valgte, kunne tyde på, at han virkelig har vidst besked med besejlingen her. Efter hjemkomsten fremsatte han dog formodning om, at ekspeditionen skulle være afsejlet tidligere på året, og en ny rejse blev planlagt til det efterfølgende forår; det har således sikkert været meningen, at Allday påny skulle gøre forsøget, men der oprandt nu en billigere udvej for kongen.

Den færøske søhane *Mogens Heinesen*, der havde forpagtet handelen på Færøerne, var blevet grebet i falsk regnskab og usandfærdige fremstillinger af sine forhold, og for at slippe ud af denne knibe tilbød han kongen at opsøge Grønland på egen bekostning. Tilbudet blev allernådigst modtaget, og Heinesen slap lempeligt fra sit falske regnskab, fik lov til at beholde forpagtningen af den færøske handel og fik et kongeligt beskærmelsesbrev imod alle anklager for den tid, han var borte. Udgifterne til rejsen pressede han under falske påskud ud af sine medinteressenter, og færingerne måtte imod deres vilje afgive mandskab og fetalje.

Beretningerne om togtet er meget sparsomme, men det vides, at han gik ud fra Bergen i 1581 og ligesom Allday nord om Island, og at han også fik Grønlands østkyst i sigte, men at store masser af drivis hindrede ham i at komme nær til landet.

Den unge Christian den Fjerde var ligesom sin fader stærkt interesseret i genopdagelsen af det gamle Grønland og i at gøre et alvorligt forsøg på at få fodfæste her igen. For at søge denne tanke realiseret sendte han bud efter engelske sagkyndige, som havde været med Frobisher og den anden engelske søfarende John Davis, som på sine rejser 1585-87 havde fundet det efter ham opkaldte stræde, været i land på begge sider heraf og drevet tuskhandel med de indfødte.

I 1605 udsendtes fra København 3 skibe under kommando af den skotske adelsmand, kaptajn i den danske flåde *John Cunningham*, der tillige var chef for skibet »Trost« og som navigatør havde lods *James Hall*, der var kendt i de grønlandske farvande og derfor tildels i praksis den egentlige leder; de 2 andre skibe »Den røde Løve« og jagten »Marekatten« førtes af henholdsvis den danske adelsmand *Godske Lindenov* og skotten *John Knight*. Skibene, der var temmelig små, henholdsvis 60, 70 og 20 tons, men særlig beregnede til ishavsfart, forlod København den 4. maj.

Ved afrejsen var kun lods James Hall i besiddelse af kort over egnene ved Davisstrædet, og først efter at skibene i en storm ved Grønlands sydspids havde været skilt fra hinanden i nogen tid, lykkedes det Lindenov efter indstændig anmodning selv at

få overladt et kort over farvandet, hvilket senere kom ham særdeles til gode. Han skilte sig nemlig – da man var kommet ind i isen i Davisstrædet, sandsynligvis som følge af rivninger med englænderne – ud fra de 2 andre skibe og nåede ind til vestkysten et sted mellem Fiskerø og Godthåb. Han traf her på indfødte, af hvilke han bemærkede sig 2; disse satte sig fortvivlet til modværge og greb om et af de sværd, med hvilke de blev truede; blodet flød i stride strømme, men tiderne var barbariske, og de 2 grønlandere blev »bunden som svin« og taget ned til København, hvortil Lindenov ankom den 28. juli og fik en glimrende modtagelse.

De 2 andre skibes videre rejse frembød dog betydelig større interesse. Efter at Lindenov havde forladt dem, krydsede Hall med »Trost« og »Marekatten«, men begge fortsat under Cunninghams kommando, nord på og løb den 12. juni ind i Itivdlefjorden, som de kaldte Kong Christians Fjord. Her skiltes de 2 skibe, men Hall med »Marekatten« var næppe blevet alene, før han af grønlandere blev overfaldet med pileskud og stenregn. Han søgte ly i en god havn, som han kaldte Danmarks Havn, nær ved den vestlige spids af halvøen Tunúgassoq. Herfra foretog han forskellige rejser nord efter og undersøgte og kortlagde landet helt op til Diskobugten, og den første kending af kyststrækningen i Holsteinsborg distrikt skyldes ham. Efter disse undersøgelser og kortlægninger vendte han den 7. juli tilbage til »Danmarks Havn« og genfandt her, efter et forud aftalt vardesystem, Cunningham for anker ved øen »Trost Eiland«, hvorfra skibene satte kurs hjemefter og ankom til København den 10. august.

Cunningham havde også røvet grønlandere, nemlig 3 mænd, som toges med til København, hvor de blev meget populære. Da Lindenov det efterfølgende år på ny sejlede til Grønland, havde han de 2 med tilbage, men de døde undervejs og af 2 andre, som blev brugt til perlefiskeri ved Kolding, døde den ene af overanstrengelse, medens den anden besluttede at forsøge at nå Grønland i kajak; han kom imidlertid på en eller anden måde til København, hvor han blev fanget og efter sigende døde af græmselse.

Det synes, som om man først efter disse 3 skibes hjemkomst blev klar over, at det var de gamle nordboeres Grønland, der omsider var blevet fundet. Glæden over skibenes gode resultater var stor, og man ventede sig guld og grønne skove, men forventningerne blev desværre ikke indfrie.

Året efter denne første vellykkede ekspedition udsendte kongen 5 skibe, denne gang under ledelse af *Godske Lindenov*, som førte »Trost«, om bord i hvilken også *Hall* befandt sig. De øvrige skibe var »Den røde Løve«, »Ørnen«, »The Gilliflower« og »Marekatten«, der førtes af henholdsvis *Cunningham*, *Hans Bruun*, *Carsten Richardson* og *Anders Nolck*.

Ekspeditionen, der havde en lang og besværlig udrejse, nåede den 27. juli vestkysten i nærheden af det nuværende Holsteinsborg. Den havde bl.a. til opgave at hente

sølverts i en mine, som Hall mente at have fundet året i forvejen i en fjord, som han kaldte Cunninghams fjord. Skibene ankrede ud for minen, lastede malm og handlede samtidig med de indfødte samt undersøgte fjorde og bugter, hvorpå man den 12. august vendte hjemefter og nåede København den 4. oktober, men resultaterne af rejsen bragte kun skuffelser, idet sølvminen, som kongen havde sat sit håb til, viste sig ved nærmere undersøgelse kun at indeholde værdiløst glimmer.

Da man på disse rejser ikke havde fundet det ringeste, som kunne minde om de gamle nordboere, fik man efterhånden den tro, at disse havde boet på østkysten, og i 1607 udsendtes en ny ekspedition under *Carsten Richardson*. Den bestod af »Trost« med Hall som navigatør og »Barken« ført af *Guttorm Nielsen* og havde ordre til at søge den gamle Eriksfjord på sydøstkysten, hvorfor skibene ikke fulgte den sædvanlige vej til Davisstrædet, men holdt, som de selv troede, efter de gamle kursforskrifter til Østerbygden. Langs østkysten arbejdede man sig i kamp med drivisen fra 59° n.br. frem til 63° n.br., men uden at det var muligt at komme til land, hvorfor man måtte vende hjem med uforrettet sag.

I alle disse rejser havde *James Hall*, som det fremgår af foranstående, deltaget som kendtmand. I 1612 foretog han sin 4. og sidste rejse til Grønland, udsendt af et konsortium af engelske storkøbmænd i den hensigt at etablere handel på Grønland. Han var både leder og medinteresseret, og et hovedformål for ekspeditionen var også at udnytte den tidligere nævnte formentlige sølvmine, som den medfulgte ombordværende ekspert imidlertid erklærede for at være kaliglimmer. Efter denne skuffelse fortsatte Hall med at optage kort over vestkysten, men blev en dag, da han roede op i Ramelsfjord, dræbt af en grønlænders pileskud, sandsynligvis som blodhævn for tidligere overgreb på en af grønlænderens nærmeste.

I 1615 blev en af Christian den Fjerdes dygtige søofficerer, admiral *Gabriel Kruse* med 2 orlogsskibe og 2 pinker sendt til Grønland for at fordre told af alle fremmede skibe, som fiskede i landets have og fjorde, men om denne rejse kendes intet videre.

Hermed ophørte for længere tid udsendelsen af »kongelige« skibe, men i 1636 danne- des i København et *grønlandsk handelskompagni*, som sendte 2 skibe til Grønland for at gå på hvalfangst og drive handel med de indfødte. De fangede imidlertid intet og hjembragte kun en del guldglinsende sand, der viste sig at være lige så værdiløst som sølvertsen. Skibene havde ordre til at tage et par grønlændere med hjem til oplæring i gudsfrygt og boglige kunster, men de 2, man fik fat i, nåede aldrig København, idet de sprang over bord i Atlanterhavet.

I 1652 gav kong Frederik den Tredie generaltoldinspektør *Henrik Müller* privilegium på i 30 år at besejle Grønland og drive hvalfangst i de nordlige egne. Han udsendte samme og de 2 efterfølgende år 3 på hinanden følgende ekspeditioner under ledelse af kaptajn i den danske flåde *David Urbanus Danell*, men resultatet var i

økonomisk henseende så kummerligt, at foretagendet måtte opløses allerede efter 3 års forløb.

På den første af disse rejser afgik *Danell* fra København den 8. maj 1652 med skibene »St. Peter« og »St. Jacob« og satte, ligesom Allday og Mogens Heinesen før ham, kursen nord om Island. Isforholdene må dette år have været særdeles gunstige, thi allerede den 2. juni kom han tæt ind under landet, men hindredes af isbarrieren i at gøre landgang. Han gik derefter tæt under østkysten til Kap Farvel og op i Davisstrædet til forskellige af de grønlandske fjorde, og det lykkedes ham herunder, hvad andre før ham forgæves havde prøvet på, at finde den af Hall i 1612 opdagede fine ankerplads ikke langt fra det nuværende Itivdleq. Han lagde sig i den af Hall døbte Danmarks Havn, hvor han drev handel med eskimoerne, som han berettede boede i runde huse, rejste af hvalribben og foroven dækkede af græstørv. På hjemrejsen søgte han igen op langs østkysten og kom denne nær på en mils afstand, men måtte opgive videre forsøg og var allerede 13. september tilbage i Danmark.

Året efter var han igen heroppe med »St. Jacob«, og han talte herunder med flere af de grønlandere, han havde handlet med det foregående år; på denne rejse anløb han også Jan Mayen.

På sin tredie rejse, der ligesom den første foregik med 2 skibe, fandt Danell også uden besvær frem til den gamle ankerplads, men da isen hindrede skibene i at komme ind lige straks, blev han nogen tid tilsøs og benyttede lejligheden til at fiske, og det berettes, at han herunder så »på sammesteds eenn hauffrue med wdslagenn haar og meget deilig«. Efter at isen var lettet gik Danell ind i Balls Revier, hvor han som på de tidligere togter tiltuskede sig en del narhvaltænder – dengang kaldet enhjørningshorn – og røvede, vistnok i Qornoq, en grønlander Hiob, dennes 25-årige datter Kabelau, den 45-årige grønlanderinde Gunning, der var moder til 2 børn, og den 13-årige pige Sigoko, som man alle med list og magt fik taget ombord. Under opholdet i Bergen blev de afbildet på et maleri, som nu findes i Nationalmuseets etnografiske afdeling, men på den videre hjemrejse døde manden, og kvinderne kom ikke straks hertil, men på grund af pesten til Gottorp, hvor de boede hos den tyske rejsende og forfatter Adam Olearius, der har beskrevet dem som værende »sortegule af lød som fordærvet oliven, men med silkeblød hud«; de kom senere til København, men menes kun at have levet nogle år efter ankomsten til Danmark.

Der har – som det vil ses – langt tilbage i tiden været sendt skibe til Grønland på bekostning af såvel kongens kasse som af private. I sidste halvdel af det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede foretoges også flere rejser i handelsøjemed, og forskellige grønlandskompagnier dannedes, men udbyttet var stadig ringe, ikke mindst som følge af, at handelen for en stor del var faldet i grønlandernes hænder, og det er først ved koloniseringsperiodens begyndelse i det 18. århundrede, at der bliver tale om en egent-

lig indsats af flådens skibe *til beskyttelse og fremme* af den danske stats interesser heroppe. Da staten selv overtog mission og handel, knyttedes Grønlands anliggender stærkt til flådens overledelse, og der blev herefter straks truffet foranstaltninger til at udvide kolonien og hævde overhøjheden over de alt koloniserede strækninger. Den 30. marts 1728 indgaves til kongen af oversekretæren i det danske kancelli, overkrigssekretæren og medlemmerne i admiralitetet en betænkning om en forestående grønlandsrejse og nogle betragtninger om kolonisering m. v., der den 3. april efterfulgtes af en forestilling om betimeligheden af at sende et »Opperhoved« til Grønland, under hvis guvernement kolonien skulle bestå, og om anlæg af et fort. Kongen traf herefter bestemmelse om, at der i Grønland skulle anlægges et stærkt citadel, hvis garnison skulle bestå af 1 kommandant, 1 løjtnant, 1 præst, 1 proviantforvalter, 1 fyrværker, 1 underfyrværker, 4 konstabler, 3 underofficerer, 1 tambour, 1 profos og 25 mand, blandt hvilke skulle være 4 tømrere, 2 bødkere og 2 smede; garnisonen og dens familier skulle have proviant til 2 år og desuden skulle opsendes 6 heste til brug under et forsøg på over land at nå frem til østkysten.

Den 7. maj udnævntes major *Claus Enevold Paars* til guvernør og det bestemtes samtidig, at et råd bestående af guvernøren, kommandanten, missionæren, d. v. s. *Hans Egede*, de søofficerer, som befandt sig ved kolonien, overkøbmanden og assistenten skulle danne en art regering, hvis opgave var at sørge for koloniens bevarelse og videre udbredelse; regeringen var bl. a. udrustet med en udstrakt domsmyndighed, idet den kunne afsige domme og straks eksekvere straffen i alle sager med undtagelse af sådanne, der angik liv og ære; var dette tilfældet, skulle dommen gennem admiralitetet inden fuldbyrdelsen indsendes til kongelig approbation, idet, såfremt forbrydelsen var begået af en af kolonisterne, den skyldige skulle sendes hjem tilligemed dommen, for at denne kunne blive eksekveret i Danmark, medens den, såfremt det drejede sig om en grønlander, skulle fuldbyrdes i Grønland, efter at den kongelige resolution var kommet tilbage dertil.

Den 26. april samme år afsejlede galioten »West Vlielandt« ført af sekondløjtnant *J. H. Richardt* fra København til Grønland, og den 21. maj fulgte kaptajn *Diderich Mühlenfort* efter med det armerede kongelige koffardiskib »Morianen« og skibet »Fortuna« med besætning, materialer og forsyninger til citadellet. »Morianen« nåede Grønland den 30. juli og returnerede samme år til Danmark, hvortil det ankom den 8. november, medens galioten overvintrede.

I foråret 1729 gjorde guvernøren, løjtnant Richardt og 6 mand et forsøg på gennem Ameralikfjorden at nå frem til østkysten over indlandsisen, men forehavendet opgaves ved ankomsten til isranden, og et gentaget forsøg fra søsiden, da løjtnant Richardt hen på forsommeren var for hjemgående med galioten, lykkedes heller ikke.

1730 blev Grønland atter besejlet af »Morianen«, som dog først i september måned

kom til Godthåb, hvor skibschefen på dette togt, kaptajnløjtnant *C. F. Mohrsen*, besluttede at overvintre. Skibet medbragte iøvrigt tømmer til opførelse af huse til 6 islandske familier, som regeringen agtede at overføre til Grønland det påfølgende år, idet det antoges, at disse bedre kunne modstå det strenge klima end de fra Danmark udsendte folk, blandt hvilke herskede megen sygdom og dødelighed.

Frederik den Fjerdes død bevirkede imidlertid ændringer i grønlandsplanerne, og i 1731 afsendtes det armerede koffardiskib »Charitas« under kommando af kaptajnløjtnant *Andreas Gerner* til Grønland med ordre til, at samtlige i landet boende europæere skulle forlade det med »Morianen« og »Charitas«, da koloniseringen skulle opgives som følge af de hermed forbundne omkostninger.

I 1734 overtog *Jacob Severin* fortsættelsen af handel og mission, og da hans foretagende forulempedes meget af de hollandske skibe, som i stort antal drev hvalfangst i Davisstrædet, og som på trods af den danske regerings forbud drev handel med eski-moerne og forøvede overgreb på disse, udsendtes i maj 1736 fregatten »Blaahejren« under kommando af kaptajn *Benjamin de Fontenay* til Grønland for at hævde Danmarks højhedsret over de koloniserede kyststrækninger. Fregatten gjorde nord for Godthåb jagt på 2 hollandske hvalfangere, af hvilke den ene braste op, og skipperen kom om bord for at afgive forklaring, og i Diskobugten gjordes ligeledes jagt på nogle hollændere, der imidlertid undslap. Siden inspiceredes Christianshåb og Makelijk Oud, det senere Jakobshavn, hvor nogle hollandske skibe afvistes, og på hjemrejsen præjedes yderligere flere hollandske skibe i Davisstrædet.

Severin mente imidlertid, at »Blaahejren« var sendt af sted for sent på året, idet hollænderne allerede inden dens komme havde forårsaget den danske handel stor skade, og følgen heraf var, at fregatten det efterfølgende år afgik fra Danmark allerede i marts.

Fregatten var dette år under kommando af kaptajnløjtnant *H. J. Wodroff*, der havde ordre til at forhindre hollænderne i at handle og til at beskytte grønlænderne mod vold fra fremmedes side. Han præjede og bordede alle skibe, han traf i Strædet, og gjorde skipperne bekendt med den kongelige plakate, der forbød fremmede at handle 10-15 mil nord for Christianshåb og at søge de grønlandske havne uden i nødstilfælde, samt bekendtgjorde for dem, at det var strafbart at fratage grønlænderne deres ejendele; skipperne måtte bekræfte at være gjort bekendt med disse ting enten skriftligt eller ved håndslag.

Kaptajnløjtnant Wodroffs bestemte optræden affødte en klage fra den hollandske regering, hvilket dog ikke medførte nogen ændring i de danske dispositioner, men for imidlertid at spare de store udgifter ved opsendelsen af en fregat til Grønland hvert år antog kongen et af købmand Severin fremsat tilbud om selv at udruste skibe, som var i stand til at optræde overfor de fremmede, og der gik herefter over et århundrede, før det danske orlogsflag atter vistes i de grønlandske farvande.